

התמודדות חינוכית עם איסור הווי"ל

א. הצגת הנושא

1. הקדמה

גיל ההתבגרות מתאפיין בהתפתחות הנער הן בתחום הפיזיולוגי והם בתחום הפסיכולוגי. תהליך זה מפגיש את הנער המתבגר עם חוויות והתנסויות חדשות עברו, ובהם בולטת ההתעוררות המינית אותה הוא חווה לראשונה. להתעוררות זו היבטים שונים, כמו משיכה לבני המין השני, הרהורים וחלומות בעלי תוכן אירוטי, ו"אוננות". סבורני כי ההתמודדויות הניצבות בפני המתבגר לא היו פשוטות גם בעבר, אך מציאות ההווה רק החריפה את הקשיים המלווים את מרבית בנינו במהלך התבגרותם. אחריותנו כמחנכים מחייבת אותנו להיענות לאתגרים אותם מציבה מציאות החיים, ולמצוא דרכי התמודדות שיהלמו את צרכיהם הייחודיים של מתבגרי תקופתנו. במאמר זה נפרוס בפני הקורא הצעה לדרך התמודדות עם תופעת הוצאת זרע לבטלה (להלן: הווי"ל) כחלק מהמכלול הרחב של ההתמודדויות הניצבות בפניו של המתבגר הדתי.

2. יסודות הקונפליקט

ראשית עלינו לאפיין את מרכיבי הקונפליקט בו מצוי הנער המתבגר.

א. ההיבט הפיזיולוגי

במהלך גיל ההתבגרות מבשילות מערכות הרבייה אצל הנער, והוא הופך לבוגר הראוי להוליד.

כותב המאמר שותף לכתובת תכנית לימודים חדשה של משרד החינוך בנושא חינוך לחיי משפחה, ומאמר זה הינו חלק מתוכנית זו.

התעוררות מינית זו מלווה לרוב בתופעת "קרי לילה", שהנה פליטת זרע בלתי רצונית, המתרחשת בשעת השינה כתגובה לחלומות בעלי תוכן אירוטי. לצד קרי הלילה קיימת אצל מספר רב של מתבגרים תופעה של פליטת זרע רצונית בשעות העירות ("אוננות", הו"ל). מעשה זה מתרחש כתגובה להרהורים אירוטיים ולגירויים מיניים אקטיביים. על פי "הגיון" הטבע הפיזיולוגי כשלעצמו - לפני השיפוט הערכי - קיומם של דחפים מסוג זה הנו מבורך, שכן הנם חלק מההליך צמיחה ממושך והדרגתי, שבסופו יגיע הנער לכלל בוגר הראוי לפרות ולרבות. מההיבט הפיזיולוגי ניתן לראות את מעשה האוננות כחלק מאותם שלבי התפתחות טבעיים הבאים לתרגל את מערכות הרבייה אצל הזכר, תופעה המוכרת בעולם בעלי החיים. מובן שההליך בכללו חותר אל זוגיות בין שני המינים, קשר שרק בו יגיעו מערכות הרבייה שבאדם לכלל ייעודן ותפקודן המלא, קרי, העמדת צאצאים.

ב. ההיבט הפסיכולוגי

לצד התהליכים הפיזיולוגיים צומחת בגיל ההתבגרות אישיותו של הנער. הוא מסגל לעצמו יכולת שיפוט מוסרי ותפיסת עולם ערכית, וכן מתפתחת אצלו המודעות לחטא. הנער המתבגר לומד להציב לעצמו סולם ערכים, וכאשר הוא נכשל הכישלון מעורר בו תסכול ונקיפות מצפון. אצל המתבגר הדתי תכונות אלו הן מרכיבים מהותיים בהפיכת אישיותו לאישיות דתית. זהו הטעם לציון תהליך ההתבגרות הדתי ביום "בר המצוה", המבטא את הפיכתו של הנער לעובד ה', המקבל על עצמו מרצון את עול מצוותיו, ומודע לכך ש"עונשו" מוסר מהוריו ומתגלגל לפתחו.

לאור כל זאת מובן שלתופעה הפיזיולוגית עליה עמדנו תהיינה השלכות על התחום הפסיכולוגי. המתבגר (ולא בהכרח הדתי) מוצא את עצמו קרוע בין רגשות סותרים: מצד אחד הוא חש משיכה לעונג הגופני הנגרם ממעשה זה, ואף סקרנות לגבי המתרחש בגופו. ומאידך הוא חש מבוכה ורגשות אשמה.

מובן שאצל המתבגר הדתי ייסורי המצפון ורגשות האשם בעקבות כישלון יהיו חריפים במיוחד. ככלל הוא נתון בקונפליקט קשה בין דחפיו הטבעיים לבין הדרישה ההלכתית. קונפליקט מהותי זה, בבחינת "אוי לי מיוצרי ואוי לי מיצרי" (ברכות סא, ב), מלווה את המתבגר לאורך פרק הזמן הארוך הקיים בין התפתחותו הפיזיולוגית לבין כניסתו בברית הנישואין, המביאה לכלל יישוב ואיזון בין הטבע לבין ההלכה.

3. הסיבות להחרפת הקונפליקט אצל המתבגר בימינו

אל יסודות הקונפליקט עליהם עמדנו עד כה מצטרפים בימינו שני גורמים רבי משמעות:

א. החשיפה לגירויים

החברה כולה נתונה תחת השפעה זו או אחרת של התרבות המערבית, השולטת היום בכיפה. בתרבות גויית וחילונית זו תופס מקום מרכזי ערך החירות האישית, ולצידו משגשות תפיסות הדוגלות במתירנות מינית וחופש בחירה מיני. לצד ערך החירות תופס גם הערך האסתטי מקום מרכזי, ובצורתיו הקיצוניות הוא דוחה ערכים אחרים כצניעות ומוסר. אל התפיסות התרבותיות הללו מצטרפת השיטה הקפיטליסטית כשיטה החברתית "המצליחנית". הצירוף בין התפיסות התרבותיות למניע הכלכלי רב היוזמה, מוביל לעלייה מסיבית בשימוש באמצעי גירוי ופיתוי בעלי תוכן ארוטי ופורנוגרפי לצורכי פרסום, שיווק ובידור זול להמונים.

לצד התפיסות התרבותיות חלו במאה האחרונה שתי התפתחויות דרמטיות בתחום הטכנולוגי:

- התפתחות המדיום הוויזואלי (קולנוע, טלוויזיה, מחשב) העצים לאין ערוך את עוצמות הגירוי. חז"ל עמדו על כך כי "אין יצר הרע שולט אלא במה שעיניו רואות" (סוטה ז, א), והוסיפו כי "טוב מראה עיניים באשה יותר מגופו של מעשה" (יומא עד, ב). המציאות הוירטואלית המוצגת על המסך הופכת לתחליף כמעט זהה במוחשיותו למציאות האמיתית.
- המהפכה התקשורתית שהפכה את חזון "הכפר הגלובאלי" לבר מימוש, העמידה את כל תושבי כדור הארץ תחת השפעות התרבות המצויה. בלחיצת כפתור יכול הנער להתחבר עם כל שהוא רוצה ולגלוש לאן שליבו חפץ, כאשר המרחק הגיאוגרפי או קירות הבית אינם מהווים עוד הגנה ומחיצה. נערים בימינו צומחים אל תוך מציאות של תקשורת בין מחשבים שבה הכל נגיש וזמין, והחלונות (תרתי משמע) פתוחים אל כל העולם.

מובן שתרבות הנותנת לגיטימציה מלאה לקיום יחסים מחוץ למסגרת הנישואין, תקל ראש ואף תתמוך בתופעת האוננות. אך גם בלעדי המסרים התרבותיים הישירים, חשוף הנער המתבגר בימינו לגירויים ופיתויים בעוצמה שלא היתה כמוה מעולם.

ב. גיל הנישואים

ידועים דבריו של רב חסדא שהעיד על עצמו: "האי דעדיפנא מחבראי - דנסיבנא בשיתסר, ואי הוה נסיבנא בארביסר - הוה אמינא לשטן גירא בעיניך" [תרגום חופשי: אני עדיף מחברי (=בטוהר המיני) שהתחתנתי בגיל שש עשרה ואם הייתי מתחתן בגיל ארבע עשרה הייתי אומר לשטן (=היצר הרע) - חץ בעיניך. קידושין כט, ב].

אולם משאלה זו של הקדמת גיל הנישואין עד סמוך לגיל התעוררות היצר, נראית כבלתי ישימה, ואף בלתי רצויה מבחינות סוציולוגיות ופסיכולוגיות, במציאות ימינו. מבלי להאריך בנקודה זו, די שניתן את דעתנו לכך שאותן מסגרות המשפחה המורחבת ("החמולה") שעטפו ותמכו בעבר זוג צעיר בצעדיו הראשונים - שוב אינן קיימות באותה מידה בה התקיימו בחברה המסורתית שלפני העידן המודרני. קשה גם לראות בנער בשנות העשרה אדם בעל בשלות נפשית מספקת לבניית זוגיות טובה, המסוגלת להתמודד בהצלחה עם עולם מורכב

ודינאמי כזה שאנו חיים בו כיום. על כן דחיקה בבחור צעיר למהר להתחתן רק כדי לפתור לעצמו את בעיותיו עם יצרו, עשויה להכשיל אותו בזוגיות בוסרית, שתעיב על כל המשך חייו, שלו ושל בני משפחתו.

אותה גמרא מביאה בסמוך מימרא של רב הונא: "בן עשרים שנה ולא נשא אשה - כל ימיו בעבירה. בעבירה סלקא דעתך? אלא אימא: כל ימיו בהרהור עבירה" (שם). ואם בימים קדומים כן, בימינו על אחת כמה וכמה רבים הקשיים בפניהם ניצב הנער המתבגר, הבשל מינית אך עדיין אינו בשל לנישואים ולעיצוב התא המשפחתי, ונאלץ להיאבק בדחפיו הטבעיים מבלי למצוא להם עדיין את מקומם ואיזונם הנכון.

ב. ההלכה והשפה ההלכתית

אחר בחינת הרקע הכללי, עלינו לפנות לבדיקת המקורות ההלכתיים.

1. דוגמא לדרך הבאת ההלכה בספרי ההלכה המקובלים

כדוגמא מייצגת לשפה ההלכתית המקובלת בהבאת נושאים אלה בספרי הלכה, נציג את דברי 'קיצור שולחן ערוך' לר' שלמה גנצפריד [דברים אלו מוכרים לנערים רבים שנשלחו ע"י מוריהם או שהגיעו בכוחות עצמם לעיין בסעיף זה...]:

אסור להוציא שכבת זרע לבטלה, ועוון זה חמור מכל עבירות שבתורה. ואלו שמנאפים ביד ומוציאין זרע לבטלה, לא די להם שאיסור גדול הוא, אלא שהעושה זאת הוא בנידוי, ועליהם נאמר 'ידיכם דמים מלאו', וכאלו הורג את הנפש. וראה מה שכתב רש"י בפרשת וישב בער ואונן שמתו בחטא זה. ולפעמים בעונש זה חס ושלום בניס מתים כשהם קטנים, או שיהיו רשעים, והוא בא לידי עניות.

(קיצשו"ע קנא, א)

בקטע זו בולטים מאד אמצעי ההרתעה החריפים אותם נוקט המחבר, כמו הקביעה ש"עוון זה חמור מכל עבירות שבתורה", והשוואת חומרת המעשה לחומרתו של מעשה רצח. אף העונש הצפוי לעובר מבהיל בחומרתו, ועשוי להיות אף מיתה בידי שמים! (מובן שה'קיצור שו"ע' נשען על מקורות קודמים, החל מהספרות התלמודית ואילך). וכאן עלינו להתריע על מספר בעיות וסכנות העלולות להיגרם בדרך הצגה שכזו בפני נערים מתבגרים בדורנו:

- אחד ממאפייני גיל ההתבגרות הנו ראייה דיכוטומית ומוקצנת, העלולה להביא אותו נער שכשל באיסור לקבל את האיומים כפשוטם, ולהחמיר על עצמו במידה מוגזמת. במקרים קיצוניים עשוי הדבר להביא נערים למצבי דיכאון, לחרדות ולרגשות אשם הרסניים.

- אותו מתבגר שנכשל עשוי לחשוב, שאכן אם עבר עבירה שכזו שוב אין ערך למכלול חייו הדתיים, שהרי "עון זה חמור מכל עבירות שבתורה". קיים חשש אמיתי שמתבגרים עשויים להגיע לכלל מסקנות כוללות על מידת התאמת הדת לחייהם, והדבר עלול במקרים מסוימים להשפיע על החלטתם לעזוב את הדת (וכבר אמרו חכמים "אמר רב יהודה אמר רב: יודעין היו ישראל בעבודה זרה שאין בה ממש, ולא עבדו עבודה זרה אלא להתיר להם עריות בפרהסיא" (סנהדרין סג, ב)).
- בהדגשת הטומאה שבמעשה, עשוי המתבגר לפתח תחושת סלידה ובחילה כלפי גופו "הטמא". נטייה זו עלולה במקרים קיצוניים להפוך לחולנית, ולהתבטא בצורות נוירוטיות, שעלולות אף לפגוע ביכולת תפקודו בעתיד כבעל. אך גם ללא המקרים הקיצוניים עלינו לשאול: האם נכון לטפח דתיות העוינת לטבע?
- כאסטרטגיה חינוכית כללית, נראה שחינוך על דרך האיום והכפייה אינו הולם ואף לא הוכח כיעיל לגבי בן דורנו. כבר הקדים הראי"ה קוק לעמוד על נקודה זו, ונתן לכך ביטוי בכל מרחבי משנתו, ואכמ"ל.

2. על השפה ההלכתית

עלינו להצביע על הבחנה חשובה הקיימת בהלכה, בין גופו של האיסור לבין הרטוריקה בה משתמשים חכמי ההלכה בכדי לעודד את שמירתה.

על דברי השולחן ערוך (אבן העזר כג, א): "איסור להוציא שכבת זרע לבטלה, ועוון זה חמור מכל עבירות שבתורה", כותב ה'בית שמואל' על אתר: "כתב החלקת מחוקק בשם ספר חסידים אם מתיירא שלא ייכשל באשת איש או בנדה ח"ו טוב לו להוציא זרע לבטלה רק יתענה מ' יום בימי הקיץ או ישב בקור בימי החורף. ולפי זה מה שכתוב בזוהר¹ וכאן דעוון שפיכת זרע חמור מכל עבירות - **לאו דוקא**".

בגישה דומה ניתן להבחין בשו"ת 'פני יהושע' (ח"ב סי' מד), שפסק לגבי שאלה באדם "שנפל למשכב ונפח כריסו, ורפואתו שיוציא זרעו", והעלה שאין זה בכלל גילוי עריות ושפיכות דמים שייהרג ואל יעבור, "דאף על גב דאמרו חז"ל שהוא כאילו שופך דמים, הרי גם בלשון הרע אמרו חז"ל ששקולה כע"ז וג"ע ושפ"ד, ולא יעלה על הדעת שיהיה ממש כמוהם, **ולא אמרו**

1. ה'בית שמואל' מעמידנו על כך שהתוספת "ועוון זה חמור מכל עבירות שבתורה" הוכנס ע"י השולחן ערוך בהשפעת ספר הזוהר, ואינה קיימת בספרי הלכה של הראשונים. השווה לדוגמה לניסוח של הרמב"ם (בהל' איסורי ביאה כא, יח): "אבל אלו שמנאפין ביד ומוציאין שכבת זרע לא די להם שאיסור גדול הוא אלא שהעושה זה בנידוי הוא יושב". דבר זה מחזק את טענתנו שיש להבחין בין גוף ההלכה הקבוע לבין צורת ביטוייה המשתנה במרוצת הדורות.

אלא להפליג חומר העוון".

דוגמא מובהקת לרטוריקה החריפה בה נוקטים חז"ל לחיזוק דבריהם ניתן לראות במקור הבא: "אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: כל תלמיד חכם שנמצא רב על בגדו - חייב מיתה" (שבת קיד, א). קשה להניח שמישהו יתפוס את הדברים כפשטם...² אולם, יש להיות זהירים בנקודה זו. ביצירת הבחנה בין תוכן ההלכה לצורתה אין הכוונה חלילה לגרום להקלת ראש בדברי חכמים, שסופה פירות בגוף ההלכות עצמן. מגמתנו היא להבין את הצורך למצוא לכל דור את הרטוריקה, את הסברת המצוות, המתאימה לצרכיו הייחודיים, על מנת לקיים ולחזק את גוף ההלכה. אנו נשאף להציע אלטרנטיבה רטורית הולמת לדורנו, טעמים התואמים למציאות ימינו, מבלי לגעת, כמובן, בגופי ההלכות.

לסיכום: ממכלול ההיבטים שהצגנו, הקבועים והמיוחדים, עולה ההכרח להציע גישה ההולמת את צורכי השעה, ולמצוא את הדרכים הנאותות להתמודדות מערכת החינוך הדתית עם נושא רגיש זה.

ג. הצעת דרך התמודדות עם הנושא

1. היערכות להתמודדות עם הנושא במערכת הבית-ספרית

א. הקשיים הניצבים בפני המחנך

הקושי הראשון הניצב בפני המחנך הינו כיצד להגיע אל התלמיד או אל הקבוצה כדי ליצור דיון רציני ומשמעותי בנושא מורכב זה. מחד, רווחת תגובה רגשית של אי נכונות התלמידים לפתוח נושא זה, מתוך תחושות בושה וחדירה לפרטיות שבה הן חשים. מאידך, לא אחת מצויה תגובה הפוכה לכאורה (ולכאורה בלבד, כי למעשה היא נובעת מאותה מבוכה), המתבטאת בבדיחות גסות ושפה וולגרית היוצרות אווירה של קלות ראש סביב העיסוק בנושא.

2. דוגמה נוספת לסבר את האוזן בנקודה רגשה זו ניתן להביא משו"ת מהרש"ג (הר"י שמעון גרינפלד, מגדולי הפוסקים בהונגריה בראשית המאה), ח"יב סי' מט, שניסה להקל על דינים של מחללי שבת בימינו, וכתב: "די"ל דאע"ג דאמרו חכמינו ז"ל דמומר לחלל שבת הוי כמומר לכל התורה, מכל מקום אינו ממש כמותו לכל מילי, דהרי כמה דברים מצינו דאמרו חז"ל דזה הוא כמו זה ומכל מקום אינו שוה ממש לכל מילי, והרי בדברי אגדה מצינו דאמרו חז"ל כל המחליף בדיבורו כאילו עובד ע"ז, וכן כל המעלים עינו מן הצדקה כאילו עובד ע"ז, והיעלה על הדעת דהוא דומה ממש לע"ז ונימא ביה יהרג ואל יעבור כמו בע"ז? והרי אפילו מפני דרכי שלום מותר לשנות, ועל כרחך דלאו דוקא לכל מילי, כן נמי י"ל בהא דאמר דמחלל שבת דינו כעכו"ם דלאו לכל מילי נאמר".

אולם, אם נודה על האמת, גם עבורנו המורים התמודדות עם נושא זה מביכה. הננו חשים במידה מסוימת אובדי עצות, ועל כן לרוב אנו נמנעים מלגעת בנושא ועוקפים אותו בשלל מעקפים. חשוב לציין שהבושה והמבוכה הנן תגובות נורמאליות ואף ראויות לנושא זה, וייתכן שטוב היה להשאיר זאת כך. אולם לנוכח המציאות הבעייתית עליה עמדנו לעיל, אסור לנו להניח לשתיקה ולמבוכה שלנו כמחנכים "לחסל" כל התמודדות עם הנושא. האחריות שיש לנו הן כלפי תלמידינו והן כלפי התורה, שלא תיתפס בעיניהם כמנוכרת לאדם או כבלתי רלוונטית, מחייבת אותנו להעזיז לעסוק בנושא, בבחינת "תורה היא וללמוד אנו צריכים" (עפ"י ברכות סב, א, ע"ש).

ב. תנאים בסיסיים

עיסוק בנושא רגיש זה מחייב קיומן של שתי תכונות בסיסיות אצל המורה: **פתיחות וכנות**. ולכן, לפני שמורה מחליט לפתוח דיון מסוג זה בכיתה, עליו לבדוק את עצמו אם הוא אכן בעל שני כישורים אלו.

אני ממליץ לבחור בכל בית ספר מועמדים מתאימים, שניחנו בכישורים הראויים, וכן להעביר השתלמות או סדנא לשיפור יכולת ההתמודדות עם הנושא בכיתה.

הנגיעה בנושא תיעשה "בגובה העיניים". מורה שיציג את עצמו ככליל השלימות יחמיץ את ההזדמנות לגעת נגיעה אמיתית בעולמם הפנימי של תלמידיו וממילא יבצר ממנו לסייע לתלמידיו בקשייהם. על המורה לתת את התחושה שהקשיים בפניהם ניצבים לתלמידיו אינם זרים לו, גם הוא התמודד עמם בשעתם, גם הוא נכנס לסבכי גיל ההתבגרות ויצא בשלום.

ג. "שילוב ידיים"

כל התמודדות עם הנושא תלווה בלימוד רב תחומי, שיכלול מעבר לצד התורני גם את ההיבטים הפיזיולוגיים והפסיכולוגיים. רצוי לשם כך להיעזר בגורמים מקצועיים כגון מורה לביוולוגיה, יועץ פסיכולוגי וכד'. לימוד זה "יתקוף" את התופעה מתוך שטחי ידע אחרים, תוך הדגשת צידה הטבעי והנורמאלי, אולם חשוב שגם לימוד מכיוונים אלו יהיה מכוון לתפיסתנו הדתית, ועל כן ישנו הכרח בתיאום מוקדם ובהסכמה עקרונית על המטרות הערכיות אליהן יחתור הלימוד.

ד. בחירת העיתוי הנכון

השיקול העיקרי לבחירת העיתוי להתמודדות עם הנושא הוא בקיומו של הקונפליקט הבסיסי, קרי: הן ההתפתחות הפיזיולוגית והן ההתפתחות הנפשית. עצם התעוררותו של הדחף המיני עוד לא בהכרח מאפשרת פתיחת הנושא באופן מעמיק. מאד ייתכן שגם אם ישנה אצל הנערים הבנה בסיסית ביחס למעשיהם עדיין לא הבשילה אצלם מודעות עצמית מספקת, תודעת חטא, הפנמת ערכים, וכדומה, ומוקדם מדי לעסוק בנושא בשלב בוסרי זה. ככלל הגיל

המומלץ בעיני לפתיחת הנושא הנו גיל התיכון. יחד עם זאת ייתכן כי הנושא יעלה מאליה כשאלות או כהערות חוזרות ונשנות בכיתה או מחוצה לה, ואז נראה כי על המורה לתת תגובה הולמת.

בנושא המסגרת הנכונה לדיון קשה לתת רצפט ברור, והדבר תלוי במשתנים רבים, כמו: אופי התלמידים, גילם, האווירה בכיתה, יכולת המורה ליצור אווירה אינטימית, אפשרויות המפגש העומדות בפניו, ועוד.

ה. טכניקות לפתיחת הנושא

לפתיחת דיון פורה ניתן להשתמש בכמה טכניקות:

- מכתבי שאלות אנונימיים, בהם פונים התלמידים אל הרב או המחנך.
- עריכת דיון עקרוני עיוני לאור מקור הלכתי, או לאחר לימוד הצד הביולוגי של מערכת הרבייה.
- הבאת סיפור שפרטיו בדויים, המעלה קונפליקט אופייני בפניו ניצב נער מתבגר.

2. אמצעי הסברה

א. אמצעי הסברה ישירים לגופו של האיסור

יש לבכר אמצעי הסברה שאינם נוקטים בטקטיקת הרתעה על ידי הפחדה ואיום, אלא מדגישים את הטעם והמשמעות שבדרישות ההלכה, ומציגים אותן על רקע התפיסה הכללית הגלומה בהן.

את איסור הו"ל ניתן להסביר בדרכים הבאות:

- עצם קיומם של דחפים ותפקוד מיני תקין הנה תופעה נורמאלית וטבעית שיש לקבלה בשמחה כאישור על בריאות גופנית, ולברך עליה ליוצר כל בשר ומפליא לעשות.
- הו"ל הנו חלק מהאיסורים אותם נוקטת ההלכה כדי לחתור לעיקרון קדושת המין (מונח רווח אחר הינו "קדושת הברית"), קרי המיניות הטמונה באדם צריכה לשרת את ייעודה כפי שנקבע בבריאה, למטרת פרו ורבו ולדיבוק וחיזוק הקשר בין איש לאשתו (עיין רמב"ן לבראשית ב, כד). מכאן ששימוש בדחף המיני מחוץ למסגרת זו, כמו הוצאת הזרע **לבטלה**, מחטיא מטרה זו, ועל כן ההלכה מתנגדת לכך³.

3. יש להעיר על מחלוקת פוסקים לגבי הגדרת איסור הוצאת זרע לבטלה, האם זהו איסור עצמי - גדר של ניאוף [כך משמע לכאורה מהגמ' נידה יג, ב: "תנא דבי רבי ישמעאל: 'לא תנאף' - לא תהא בך ניאוף, בין ביד בין ברגל"] - או שהאיסור הנו פונקציונלי, דהיינו רק כשהזרע הושחת ויצא לבטלה, אך במידה ויש בו צורך, כגון לשם פריה ורביה בהפריה חוץ גופית, או כחלק מקיום מצות עונה, אין בכך איסור. המחלוקת ניכרת בהבנת המסופר בגמרא נדרים כ, ב: "ההיא דאתאי לקמיה דרבי, אמרה לו: רבי, ערכתני לו שלחן והפכו! אמר לה: בתי, תורה התירתך, ואני מה אעשה לך?". הר"ן על אתר מפרש בשם הרמב"ם (בפרק

- האיסור הנו חלק מתפיסה כוללת, על פיה נדרש האדם היהודי לקדש את אורחות חייו על כל רובדיהם, ולכוונם להשגת ייעודו כעובד אלקים. בהשגת אותה קדושה יש מקום חשוב למיניות, ועל כן נדרש היהודי להגיע לכלל שליטה וריסון של יצריו. ההלכה תובעת להפוך את הדחף המיני הפועל באדם לאתגר שבאמצעותו יחשל ויעצב את אישיותו.
 - המחנך ידגיש בפני הנער כי הוא מצוי בתוך תהליך של התבגרות וצמיחה, שמעצם טיבו מכיל בתוכו גם את אפשרות המעידה והטעות. תורתנו דורשת מעמנו לבחור בדרך חיים הראויה והרצויה, ודרך זו יכולה להישמר גם לנוכח מעידה נקודתית, ואין לראות בה את "סוף העולם". ומעל הכל, תורתנו הניחה את דרך התשובה והתיקון בפני האדם בכל מקום, בכל שעה ובכל מצב שאליו ייקלע.
 - לדעתי לא רצוי להיכנס להיבטי הרצח שמצויים במקורות, וכבר עמדנו על הבעייתיות בהדגשת טעמים אלו (מה גם שההלכה עצמה מכירה בלגיטימיות של יחסי מין בין איש לאשתו גם כשאין אפשרות של הולדה). כמו כן אני סבור שלא רצוי לחשוף את הנער הצעיר לתפיסות קבילות שהעניקו לחטא ההו"ל מטען מיסטי כבד של העצמת כוחות הטומאה והסטרא אחרא.
- דומני שבנקיטת דרכי הסברה דומות לזו שהצענו, עשוי המחנך להשיג לטווח הארוך תוצאות טובות, הן בהיבט הפרטי של קיום ההלכה, והן בהיבט הרחב. בדרך זו יש מקום לקוות כי אכן יצמח הנער בצורה בריאה, יתייחס אל מיניותו כדבר טבעי, שיש לקדשו ולשומרו למקומו הראוי לו, וסבורני שיחסו הכולל למכלול של ההלכה יהיה אוהד וחיובי יותר.

ב. אמצעי הסברה כלליים

"בראתי יצר הרע ובראתי לו תורה תבלין"

לכל מציאות חיצונית ישנם נסיבות קודמות. כך גם לכל חטא קדמה אווירה שאפשרה את שגשוגו. כך אמרו חכמים: "רבי אליעזר אומר אפילו הכניסה לו מאה שפחות כופה לעשות בצמר, שהבטלה מביאה לידי זימה" (מש' כתובות ה,ה). על כן פשוט כי הדרך הטובה ביותר להתמודדות עם היצר הנה על פי עקרון "הרפואה המונעת", קרי: יצירת סדר יום מלא ורצוף

כ"א מהלי איסורי ביאה ה"ט): "ובלבד שלא יוציא שז"ל", ומאיך התוסי' ביבמות (לד, ב) הבינו: "דלא חשוב כמעשה ער ואונן אלא כשמתכוין להשחית זרע ורגיל לעשות כן תמיד, אבל באקראי בעלמא ומתאוה לבוא על אשתו שלא כדרכה שרי" (הובא ע"י הרמ"א באה"ע סי' כה).
 לגבי הוצאת זרע למטרת הפריה חוץ גופית - הרבה מפוסקי דורנו מצדדים להתיר, עיין שו"ת אחיעזר ח"ג סי' כד, ורוב גדולי דורנו נטו אחרי, עיין לדוגמא שו"ת יביע אומר ח"ב אה"ע סי' א. [המתירים סמכו עצמם על דרך בדיקת כרות שופכה הנזכרת בגמ' יבמות עו, א, הכוללת הוצאת זרע].

בפעילות וענין, סדר יום שלא יותיר חללים ריקים של בטלה ושעמום, המזמינים בדרך הטבע שקיעה אל חיק ההתעסקות היצרית.

אין צריך לומר שהתעסקות בחומרים פורנוגרפיים המצויים לדאבונו באמצעי התקשורת השונים, רק מסבכת ומעודדת את החטא, וגורמת לשקיעה לתוך עולם של התעסקות יצרית, המנמיכה את קומתו של האדם. ככלל נמליץ בפני התלמידים על כל עיסוק יצרתי וחיובי שימלא את היום. מובן שרצוי מאד שהעסוק הנבחר יקנה ערכים ויטפח את החלק הרוחני שבאדם, ועל כן הפעילות המובחרת ביותר הנה לימוד תורה. והבהירו חכמינו נקודה זו:

כך הקב"ה אמר להם לישראל: בני, בראתי יצר הרע ובראתי לו תורה תבלין, ואם אתם עוסקים בתורה - אין אתם נמסרים בידו, שנאמר 'הלא אם תיטיב שאת', ואם אין אתם עוסקין בתורה - אתם נמסרים בידו, שנאמר 'לפתח חטאת רובץ', ולא עוד, אלא שכל משאו ומתנו בכך, שנאמר 'ואליך תשוקתו', ואם אתה רוצה אתה מושל בו, שנאמר 'ואתה תמשל בו'.

(קידושין ל, ב)

הגישה אותה מלמדים חכמינו היא, שהדרך הנכונה להתמודד עם היצר אינה במלחמה חזיתית, אלא ביצירת אווירה של טהרה וקדושה, והסגולה הבדוקה ביותר לכך היא לימוד התורה. עם זאת נדגיש, שאנו מודעים לנטיות ולכישורים השונים של התלמידים, ולכך שלא כל תלמיד מסוגל לעיסוק אינטנסיבי וממושך בלימוד תורה. לכן חשוב לפתוח בפני תלמידים מגוון של דרכים ליצירת אותה אווירה חיובית ומאתגרת, כמו למשל פעילות ספורטיבית או אומנותית.

"מרעיבו שבע"

"אמר רבי יוחנן: אבר קטן יש לו לאדם, מרעיבו - שבע, משביעו - רעב, שנאמר 'כמרעיתם וישבעו וגו'' (סוכה נב, ב). מחקרים שנעשו הוכיחו שבמידה ודחף בא על סיפוקו המיידית, הדבר מקטין את עוצמתו באופן זמני, אולם לאורך זמן קיימת עלייה מתמדת בעוצמתו. הדבר מוכר כ"אפקט ההתמכרות". מאידך, דחיית הסיפוק, אף כי בטווח הקצר גורמת להגברת עוצמת הדחף, בטווח הארוך חלה ירידה משמעותית בעוצמתו. זוהי כוונת דברי ר' יוחנן, המתריע מפני נסיון השבעת היצר המיני, שלאורך זמן מגבירה את עוצמת הרעב, ולהפך, הרעבה מביאה בטווח הארוך להסתגלות ולירידת עוצמת הדחף.

לצד גישה ה"הרעבה", הנכונה לנערים שרחוקים עדיין ממועד הנישואין, חשוב מבחינה חינוכית להדגיש כי בסופו של דבר אין היהדות דוגלת בהינזרות או בהרעבה מוחלטת, אלא במציאת האיזון הנכון בחיים, שיושג רק בחיי זוגיות ואינטימיות תקינים. "תניא אמר רבי שמעון בן אלעזר: יצר תינוק ואשה - תהא שמאל דוחה וימין מקרבת" (סנהדרין קז, ב).

3. בין שמירת הלשון לשמירת הברית

לעיל הופיע מובאה משוי"ת 'פני יהושע', המשווה בין חטא הו"ל לבין הלכות לשון הרע ורכילות: "דאף על גב דאמרו חז"ל שהוא כאילו שופך דמים **הרי גם בלשון הרע** אמרו חז"ל ששקולה כע"ז וג"ע ושפ"ד, ולא יעלה על הדעת שיהיה ממש כמוהם". ואכן, ההשוואה זו מעניינת. היחפץ חיים ריכז בספרו את הלאוין, העשין והארורין שישנם בהלכות אלו, וכל הקורא את הדברים מצטמרר מחומרתן של העבירות בתחומים אלו. ובכל זאת, גם בחברות דתיות ביותר איננו רגילים למצוא אותן אפקט נפשי עמוק לנכשל בחטא לשון הרע כפי שמצוי בנכשל בהו"ל. מדוע זה כך? מדוע נקיפות מצפון עזות פוקדות דוקא את החוטא באבר מילתו ולא את החוטא בלשונו ובמילתו? ניתן להעלות מספר השערות:

- לשון הרע מדברים עם אחרים, "כולם עושים את זה" בגלוי, ואילו הו"ל האדם עושה לבדו בחדרי חדרים.
- בשמירת הלשון הגבול בין האסור למותר מטושטש, ואנשים נוטים ליהנות מן הספק.
- אולי הדבר נעוץ בקונוטציות של טומאה ורצח (של הזרע, אף שעוד לא בא לכלל חיים גמורים) המלוות דוקא את החוטא בהו"ל, ולא את הפוגע בחבירו החי.
- שמה הבדל זה משקף פער שקיים בציבור הדתי, לדאבונו, בין מצוות שבין אדם למקום, הנתפסות כמצוות דתיות, לבין מצוות שבין אדם לחבירו, הנתפסות כמוסר כללי... יש עוד מקום לפתח את הדיון בשאלה מעניינת וחשובה זו, אך אין לי ספק כי עצם העלתה בכיתה יש בה כדי לתרום לדיון מעמיק, שיפרה את שני צדדי המשוואה.

4. "בחטא יחמתני" או "ודבק באשתו"

רצוי לנצל את העיסוק בנושא זה לראייה רחבה של מקום המיניות בחיי האדם. מצד אחד ניתן להביא את תפיסת הרמב"ם כפי שמופיעה בימורה נבוכים. הרמב"ם נשען על תפיסת הפילוסופיה האריסטוטלית, המחלקת את כל הקיים ליצורה - המהות הנצחית, ולחומר - המימוש הפיזי בר החלוף, ולאור תפיסה זו ממקם את המיניות בתחתית הגילויים החומריים שבאדם: "חוש המישוש חרפה הוא לנו, כמו שזכר אריסטו", וירא שמים "יצטער על מה שנשקע בו ויבוש וייכלם ממה שנוגע בו, וישתדל למעט מן החרפה ההיא בכל יכולתו" (מו"נ ח"ג פ"ח).

ומאידך נציג את הדעה המובעת ב'איגרת הקודש' (מיוחסת לרמב"ן), על פיה "הי' יתברך כל דרכיו משפט וטהרה ונקיות. ונמצא שהכיעור הוא מצד פעולות האדם, ועל זה אמר שלמה ילבד ראה זה מצאתי אשר עשה האלקים את האדם ישר והמה בקשו חשבונות, כלומר אין בכל איברי האדם מצד הבריאה דבר קלקול, כי הכל בחכמה עליונה דבר מתוקן ומקובל, אבל האדם בהיותו חוטא ומביא כיעור בדברים שלא היה בס כיעור ודופי מתחילה". והוא

מאשים את הרמב"ם על הימשכו אחר דעת אריסטו בזה: "חלילה חלילה אין הדבר כמאמר היווני, לפי שיש במאמר זה שמץ מינות שאינו מורגש, שאילו היה מאמין שהעולם מחודש (=נברא) בכוונה לא היה אומר כך יוני האחר".

דומני שמההיבט הפסיכולוגי קיימת עדיפות לגישה המצויה ב'איגרת הקודש', והיא מתאימה יותר למתבגר בימינו. גישה זו מדגישה את הצד המיני כדבר טבעי ומבורך, שאין לפתח סלידה ממנו, אלא יש ללמוד כיצד לנהוג בו בצורה נכונה ונאותה, בדיוק כפי שאמורים אנו לנהוג בכוח הדיבור או בכוח הפיזי, מתוך שליטה עצמית ומתוך שאיפה לקדושה וטהרה. המדרש הבא, המנגיד את עינו של בלעם לעינו של הקב"ה, עשוי לחזק גישה זו:

דרש רבי אבהו: מאי דכתיב 'מי מנה עפר יעקב ומספר את רובע ישראל', מלמד שהקב"ה יושב וסופר את רביעיותיהם של ישראל, מתי תבוא טיפה שהצדיק נוצר הימנה. ועל דבר זה נסמית עינו של בלעם הרשע, אמר: מי שהוא טהור וקדוש, ומשרתיו טהורים וקדושים, יציץ בדבר זה? מיד נסמית עינו, דכתיב 'נאם הגבר שתום העין'.

(נדה לא, א)

לסיכום: בדברי ניסיתי להציע דרך להתמודדות בין כותלי בית הספר או הישיבה עם איסור הוצאת זרע לבטלה. מובן שהקשיים והלבטים העומדים בפי תלמידינו אינם מתמצים בנושא זה, אלא הם רחבים יותר, ועל כן התמודדות זו צריכה להיות חלק ממכלול של תפיסה כוללת בחינוך המתבגר הדתי בימינו. כמו כן ברור לי שישנם הצעות וכיווני חשיבה אחרים, ואף איני משוכנע כלל שיש בהצעתי משום תשובה מספקת. אולם אם רק זכיתי להיות בבחינת מאיר ומעורר - והיה זה שכרי.

